

Vloga učitelja in poučevanje v digitalni dobi

Teaching in the Virtual World and the Role(s) of a Teacher

Alan Paradiž

Osnovna šola Šmartno pod Šmarno goro
Ekonomska šola Ljubjana
aparadiz1984@gmail.com

Povzetek

Učitelj 21. stoletja ne le poučuje, ampak mora (pre)poznati učenčeve potrebe po učenju. Poleg poučevanja tudi sooblikuje učni načrt ter pouk, raziskuje svoje predmetno področje in se v njem izpopolnjuje, sodeluje s strokovnjaki tega področja, ter potrjuje uspešnost učnega procesa. V dobi virtualnega sveta in hitro razvijajočih se informacijsko-komunikacijskih tehnologij (IKT), kjer je tudi pojem učilnice, poučevanja in učenja dinamiziran, mora učitelj poleg tehničnega znanja na področju IKT poznati tudi specifiko spletnih okolij (tj. njihovo filozofijo in psihologijo), ter njihove slabe plati obrniti v prednosti. Uspešnost poučevanja na spletu oz. s pomočjo IKT tehnologije zahteva poleg tehničnega znanja (tj. e-kompetenc) od učitelja organizatorja tudi kreativen pristop, ki postavlja v center učenja učenca, učitelj pa v procesu poučevanja vedno znova vrednoti uspešnost pouka.

Ključne besede: učenje, digitalno okolje, IKT, vloga učitelja, nova paradigma učenja, e-kompetence

Abstract

Being a 21st century teacher is a challenging task, since a teacher does not only help a learner to learn, but also understands their needs to learn and uses these as a cornerstone for their teaching approach. Their roles include also designing a course and evaluating a teaching-learning process, which, all in all, calls for a well-educated person. With the emergence of information-communication technology (ICT), a teacher has also obtained a role of an e-class organizer, manager, moderator and facilitator of a learning process, someone who understands also the peculiarities of cyberspace (philosophy and technology wise) and turns its drawbacks into advantages. The effectiveness of an ICT supported class demands from a teacher in addition to technical knowledge (i.e. possessing e-competences) also an innovative and reflective teaching approach that centers on learners. This is accompanied by a

continuous evaluation of the course and the ICT tools used to carry out a lesson successfully.

Keywords: learning, ICT technology; roles of a teacher; new learning/teaching paradigm; e-competences

1 Uvod

V času vedno večje potrebe po poučevanju v virtualnem okolju in uporabi informacijsko-komunikacijski tehnologij (IKT) je ključnega pomena, da izpostavimo pomen uporabe IKT ter vloge in kompetence, ki jih mora učitelj, ki načrtuje pouk z vključevanjem modernih tehnologij, imeti. Še posebej zato, ker tradicionalnih materialov in vsebin pri klasičnem pouku, učitelj ne more le prenesti v virtualno okolje, vsaj brez prilagoditev, upoštevajoč specifiko tega okolja, ne. Poleg tega tradicionalni pristopi k poučevanju več ne zadovoljijo učenca moderne, digitalne dobe. Da bi v tem okolju povsem dosegel učne cilje na učinkovit, kreativen in inovativen način, s tem pa zadovoljil učenca, mora učitelj usvojiti potrebne e-kompetence.

2 Pojem kompetenc e-kompetenc

Neprestano razvijanje sposobnosti, spretnosti in znanj posameznika, tj. kompetenc, je v moderni družbi ključnega pomena. Biti kompetenten pomeni biti dovolj usposobljen, da uspešno opraviš nalogo ali funkcijo v nekem okolju. Kompetenten človek je dosegel stanje kompetenc, ki so preverljive v določeni situaciji. Danes pogosto slišimo izraze kot so vseživljenjsko učenje, informacijska družba in kompetence; vsi so neodtujljivo povezani z uporabo in poznavanjem IKT. Paloff (1999) pravi, da morajo v skladu s hitrim razvojem sveta uporabljati vedno več tehničnih, kognitivnih in socioloških spretnosti, da lahko [...] rešujemo probleme v digitalnih okoljih.« Gre za »e-prežet« svet, kot pravi Martin (2005), v katerem imajo prednost tisti, ki razumejo in uporabljajo e-pripomočke. Ljudi je zato potrebno izobraziti – še posebej v kontekstu izobraževanja učiteljev, ki prenašajo znanje na mlajše generacije. Spremembe v učnem okoljem pomenijo tudi premik na področju kompetenc ter spretnosti in v paradigmi poučevanja. Hiter napredek na področju tehnike zahteva od učitelja kontinuiran in vseživljenjski proces učenja, usposabljanja in usvajanja znanj tudi na področju e-kompetenc, tj. poučevanja prek spleta in s pomočjo računalniških orodij. Brez teh kompetenc in lastnih izkušenj na spletu, bo neusposobljen učitelj pri modernem pouku slabo izkoristil prednosti virtualnega okolja. E-kompetence presegajo poznavanje programov Word in Excel, komunikacijo po e-pošti in iskanje informacij po svetovnem spletu. Zajemajo tudi delo z interaktivno tablo in spletno učilnico, poznavanje in obvladovanje interaktivnih vsebin na spletu in izdelavo, uporabo ter arhiviranje e-gradiv; pomenijo tudi dinamiko in zakonitosti družabnih omrežij kot sta facebook ter Twitter ter še mnogo več. Pri »informatizaciji učenja« (Martin 2005) in poučevanja ne gre za odpravo tradicionalnih oblik poučevanja, pač pa za odpiranje novih možnosti v procesu poučevanja, ki le-tega naredijo zanimivejšega in posledično učinkovitejšega. Učencu, ki je zrasel ob računalniku, za učenje več ne zadostuje beseda ali (mirujoča) slika. Pri učenju in za učenje potrebuje medijske in interaktivne oblike podpore. Učenje postaja »odprto«, tj. časovno ter prostorsko neomejeno. Ne pomeni le pomnjenja, temveč tudi raziskovalno, sodelovalno, skupinsko ter projektno delo (v e-učilnici), pomeni iskanje pravih informacij, pri čemer postaja učeči se subjekt samostojen in avtonomen, ki tudi sam vrednoti svoje znanje.

Ko literatura danes govori o kompetencah, prepogosto omenja *samo* poznavanje moderne tehnologije, tj. e-kompetence. Berge (1995) opozarja na večplastnost kompetenc. Deli jih na (1) pedagoške (tj. poznavanje in uporaba diskurzivnih virov, ki bi izboljšali učenje), (2) socialne (tj. medsebojno vzpodbujanje pri sodelovalnem učenju), (3) vodstvene (tj. ustvarjanje pravih pogojev za diskusijo), (4) tehnične (tj. poznavanje e-gradiv in IKT tehnologije ter ju prilagajati učnim ciljem in potrebam učencev) kompetence. Izrisuje se jasna slika o tem, da poznavanje računalnika, IKT orodij ter programov predstavlja le četrtino celotnega nabora učiteljevih kompetenc in da s prihodom IKT sistem kompetenc postaja vse kompleksnejši. Za uspešen učni proces morajo biti vse štiri skupine vlog učitelja notranje povezane, učitelj pa mora danes nedvomno usvojiti znanja, potrebna za delo v virtualnih okoljih.

3 Prednosti in slabosti IKT

Uporaba IKT ni le sodoben način poučevanja. Moderna tehnologija je relativizirala tudi tradicionalni pojem pismenosti. Biti pismen danes ne pomeni le branja in pisanja, ampak tudi uporabo IKT tehnologij, tj. »[posedovati] sposobnost za pravilno uporabo digitalnih pripomočkov ali orodij« (Kreuh 2012). Obvladovanje le-teh je danes že nuja, hkrati pa je ključnega pomena, saj nam omogoča dostop do velikega števila informacij. Za učitelja je pomembno tudi, da zna te informacije ovrednoti in kritično presoјati, saj jih bo prenesel v razred vsakdanje življenje. Pozitivne plati IKT pri poučevanju so številne. Šink (2012) izpostavlja najbolj očitne: (1) učenci že imajo visoko razvite spretnosti pri uporabi modernih tehnologij, ki pa jih je, kot njihovo močno področje, potrebno še dodatno razvijati; (2) delo v digitalnem okolju učenca notranje motivira, (3) uporaba IKT je kreativen pristop k poučevanju, je dinamičen medij, ki ob ustrezni rabi pogloblja in razširja znanja, ki jih učenec nezavedno ponotranji, (4) IKT tudi relativizira tradicionalen pojem časa in prostora, saj časovna in fizična odsotnost naenkrat postaneta sekundarnega pomena. IKT in virtualni svet pa prinašata tudi slabosti. Najbolj očitna je strah pred občutkom izoliranosti, ki jo povzroča odsotnost osebnega oz. fizična razdalja stika med sodelujočimi in tehnične težave. Da omilimo občutek odtujenosti, je potrebno dati še večji poudarek aktivnosti učenca ter mu dovoliti tudi, da je pri delu avtonomen, tj. da tudi sam določa kdaj, koliko in kako se bo učil.

4 Vloga učitelja in e-kompetence

Da je z IKT podprt pouk uspešen, je potrebno jasno zastaviti pedagoške, sociološke ter vsebinske cilje, pri tem pa upoštevati potrebe, izhajajoče iz učencev samih. Da bi najbolje izkoristili komunikacijo in učenje v spletnem okolju, mora učitelj upoštevati cilje pouka in šele nato v pouk vključevati aktivnosti, ki predvidevajo rabo IKT. Kot pravi Johnson (2000) je kvaliteten pouk tisti, ki »nas aktivno vključuje in povezuje z drugimi sodelujočimi, [pri čemer pride] do izmenjave izkušenj in zanimivih idej«. V digitalni dobi, lahko dodamo, mora vsebovati tudi IKT vire (internetne vire, spletne strani, programe, družabna omrežja, e-učilnice, elektronsko tablo itd), ki so podlaga za samostojno ali sodelovalno učenje. Zgornje razmišljanje dopolnjuje tudi Levy (1999), ki pravi, da je v kontekstu učenja in poučevanja v virtualnem okolju, tj. »odprtega« učenja, bolj pomemben učitelj »prilagojen pedagoški stil« in posluh kot tehnologija sama. Dodaja tudi, da je učitelj postaja »animator kolektivne inteligence« učencev, hkrati pa opazovalec in vodja individualnega učnega procesa

posameznika. Zaključimo lahko, da se vloga učitelja v digitalni dobi ne manjša, ampak le dinamizira.

Na tem mestu, tako Šink (2012), naletimo pri učiteljih na številne zadržke. Pogosto so učitelji (z daljšim stažem) (1) slabo oz. povsem neusposobljeni in njihove e-kompetence ne sežejo dlje od uporabe elektronske pošte. (2) Njihov odnos do usvajanja novih znanj na tem področju je odklonilen, drži pa tudi dejstvo, da je zaradi (pre)hitrega napredka tehnologij tudi IKT pismenim učiteljem težko slediti vsem novostim. Vse to pa učenci danes opazijo in, da zadostimo njihovim potrebam po učenju, ki nedvomno vključujejo uporabo IKT, moramo učitelje izobraziti. Vsi, ne glede na področja, ki jih poučujejo, bi morali iti v korak s časom, uporabljati IKT ter poznati njegove prednosti, slabosti pa izkoristiti za refleksijo in spremembe na bolje. Biti bi morali e-kompetentni učitelji.

Zapisali smo že, da je pojem kompetenc večplasten. Enako velja za pojem e-kompetenc, ki ga stroka deli na 6 temeljnih zmožnosti oz. vlog, ki jih mora učitelj izpolnjevati pri e-pouku. Te so (1) poznavanje in zmožnost uporabe IKT, kar pomeni, da učitelj kritično presoja didaktično vrednost IKT in jo smiselno vključi pouk, učencem pa daje podporo pri usvajanju novih znanj s pomočjo nove tehnologije; (2) zmožnost moderacije, animiranja ter komunikacije na daljavo (npr. v obliki sodelovalnega učenja pri projektnem delu preko e-učilnice), ki jo IKT omogoča in hkrati vzpodbuja komunikacijo na mikro (tj. lokalni) in makro (tj. mednarodni) ravni; (3) zmožnost kritične presoje podatkov in informacij pri problemsko zastavljenem pouku, kjer učitelj učence vodi pri iskanju, zbiranju in analiziranju podatkov, ter vpliva na njihov kognitivni razvoj in zmožnost kritičnega presojanja; (4) varna uporaba interneta, poznavanje netetike ter pasti in morebitnih zlorab na spletu; (5) izdelava, posodabljanje, objavljanje in arhiviranje (svojih teh učenčevih) e-gradiv, ki omogoča učencem učenje zunaj šole in komuniciranje na daljavo; ter (6) zmožnost načrtovanja, izvedbe in evalvacije pouka z IKT, pri čemer je ključno poznavanje specifike digitalnega okolja.



Slika 1: 6 temeljnih e-kompetenc oz. vlog

E-kompetentnost učitelja je kljub dejstvu, da je v učnem procesu v središču samostojni in avtonomni učenec, ki bo znanje uporabil prenesel v življenje, še vedno bistvenega pomena. Ni torej IKT tehnologija sama po sebi, ki učenca motivira za delo, da sam postaja uporabnik, ampak učiteljeva e-kompetentnost in kritičnost do implementacije IKT v pouk. Pri tem gre za specifičen odnos med učiteljem, učencem in usvajanjem znanja, ki je prežet z moderno tehnologijo. Paradigma spodaj potrjuje zgornje ugotovitve in kaže na premike v paradigmi poučevanja in učenja v primerjavi s tradicionalnim pojmovanjem.

5 Premik v paradigmi učenja

<i>Kdo, kaj</i>	<i>V tradicionalnem okolju</i>	<i>V virtualnem okolju</i>
<i>Učitelj</i>	Podaja in prenaša znanja	Vodi učenca kot organizator pouka, je e-kompetenten saj izpolnjuje vseh 6 temeljnih zmožnosti oz. kompetenc

<i>Učenec</i>	Pri sprejemanju znanj je pasiven	Je v interakciji z vsebinami in drugimi sodelujočimi, postaja avtonomen, notranje motiviran in kritičen uporabnik
<i>Učilnica</i>	Fizični prostor, kjer poteka prenos informacij	Digitalni prostor za usvajanje znanj, izmenjavo idej in informacij
<i>Izkušnja</i>	Hierarhičen odnos, učitelj podaja znanje	Prijeten proces izmenjave izkušenj med člani skupine, ki ga v učni proces vključuje učitelj
<i>Učenje</i>	Prisila, obveza	Učenje je odprto, je prijetna izkušnja, ki pomeni nezavedno usvajanje znanj in osebno, intelektualno rast,
<i>Kurikulum</i>	Tog, nefleksibilen in zastarel	Večplastne, življenjske in odprte vsebine, ki so prilagojene učenčevim potrebam po učenju
<i>Moderna tehnologija</i>	Uporablja se le, da pritegne pozornost, učitelj ima do nje odklonilen odnos, saj se boji, da ga tehnologija skuša nadomestiti	Virtualno okolje razreda, ki vključuje različna IKT orodja in pripomočke. To okolje je za učence stimulatивно, ga notranje motivira za delo.
<i>Uporaba IKT</i>	Raba IKT je omejena, občasno popestri pouk,	Učitelj in učenec se poslužujeta IKT, kar omogoča izmenjavo znanj, idej in izkušenj. Potreben je osnovni, skupni nivo e-kompetenc.

Tabela 1: Premik v paradigmi poučevanja in učenja

Paradigma učenja kaže premik v odnosih v virtualnem okolju. Vloga učitelja in učenca je dinamizirana. Učitelj vodi, organizira in usmerja proces učenje. E-kompetentni učitelj je usposobljen, da je organizira učni proces tudi v digitalni dobi. Postaja tisti, ki ne le uči, ampak učencem pomaga najti prave in točne informacije, ter jih vodi, da postanejo kritični opazovalci sveta okrog sebe. Nastane poseben odnos med učencem, učiteljem ter znanjem, ki ga vseskozi prežema in krepi uporaba IKT. Učencu je izkušnjsko učenje v njemu domačem okolju v veselje, učne vsebine pa so prek uporabe IKT zanj bolj privlačne in tako v njem vzbujajo notranjo motivacijo ter stimulirajo nezavedno učenje oz. usvajanje znanj. Njegova vloga se spreminja, saj postaja uporabnik znanj in ne le pasivni učenec.

6 Zaključek

Spremembe v družbi in tehnološki napredek kažeta na prestrukturiranje poučevanja. Poučevanje na bo podprto z IKT, a temelji tudi na kritični presoji primernosti IKT

pripomočkov in didaktičnih virov, ki jih vključujemo v poučevanje. Z IKT podprt pouk je neodtujljivo povezan z razvijanjem in usvajanjem novih vlog in kompetenc, ki jih morajo učitelji ponotranjiti že v času študija. Že danes in ne šele jutri se morajo soočiti z napredkom informacijske tehnologije, se ji prilagoditi in jo spretno vključiti v že obstoječi kurikulum (ki bo nedvomno v luči napredne tehnologije doživel mnoge spremembe) z namenom izobraziti generacijo, se je že sama rodila v svet modernega, digitalnega in virtualnega in ki, nenazadnje, od učitelja pričakuje, da jim bo kos. Pri nas se je v zadnjem času na tem področju zgodil premik, uvedel se je projekt e-šolstvo, v okviru katerega lahko učitelj doseže več stopenj e-kompetentnosti. Učinkovitost in uspešnost pouka od učitelja zahteva ne le tehnično znanje za uporabo IKT, ampak tudi kritično presojo o pripomočkih, ki se jih bo posluževal pri izvedbi. Poučevanje s pomočjo IKT je pristop, s katerim učitelj notranje motivira učenca, ki je še vedno v središču učnega procesa. Da bi torej karseda dobro vključevali IKT v pouk, mora učitelj upoštevati vsebinske (kot tudi druge cilje) pouka ter potrebe učencev in vključiti v pouk aktivnosti, ki predvidevajo uporabo spletnih orodij v virtualnem okolju. Ker pa je poučevanje dinamičen proces, je evalvacija učnega procesa kot celote ter povratna informacija s strani učencev, da bi dosegli vse zastavljene cilje, ključna.

Literatura

- Berge, Z. L. The role of the Online Instructor/Facilitator. 1996. Dostopno 24. 5. 2012 na http://emoderators.com/moderators/teach_online.html
- Johnson, M. New Roles for Educators. Fev. 2000. Dostopno 25. 6. 2012 na http://mff.org/edtech/article.taf?_function=detail&Content_uid1=290
- Junge K. (2007) What are the EU and member states doing to address digital literacy? E-learning papers. Dostopno dne 10. 6. 2012 na <http://www.elearningeuropa.info/files/media/media14196.pdf>
- Kreuh, N., & Brečko B. Izhodišča standarda e-kompetentni učitelj, ravnatelj in računalničar. Dostopno 27. 6. 2012 na http://www.sio.si/fileadmin/dokumenti/bilteni/E-solstvo_IZHODISCA_STANDARDA_web.pdf, http://www.sio.si/sio/projekti/e_solstvo/projekt_e_kompetentni_ucitelj.html
- Levy, P. Cyberculture. (2000), Minnesota, University of Minnesota press.
- Marentič Požarnik, B. (2000) Psihologija učenja in pouka, Ljubljana: DZS,
- Pallof, R. M., & K. Pratt. (1999) Building learning communities in cyberspace: effective strategies for the on-line classroom. Jossey-Bass Publishers.
- Šink, J. Prihodnost učitelja in šole. Dostopno 22. 6. 2012 na <http://www.frodx.com/2012/04/30/prihodnost-ucitelja-in-sole/>
- Šink, J. Vplivi na moji prejšnji šoli. Dostopno 25. 6. 2012 na <http://www.frodx.com/2012/04/26/vplivi-na-moji-prejsnji-soli/>
- Žolnik, N. (2011). Učitelj pri usvajanja digitalne pismenosti pred velikim izzivom. Delo. Dostopno dne 6. 6. 2012 na <http://www.delo.si/druzba/delova-borza-dela/ucitelji-pri-osvajanju-digitalne-pismenosti-pred-velikim-izzivom.html>